

Քաղցեց ան, ուսին ու թէ կապոր՝ այլ լեռները ցաւերուն, կարօտներուն, սէրերուն: Անոր հոգին, որուն գաղտին լման երեսովը տառապանքին սե չուշանսերը կը բողբոլին, կախարդական հովանոցակներու նման անոր մեռելներուն վրայ շրջուած, այնքա՛ն շատ, այնքա՛ն իրաւ մեռելներ, որոնց իր միտքը ծնունդէր առնած, վասնզի չծնիլը երբեմն աւելի կ'արժէ քան ծնած ըլլալը:

Ալեւոր գրագէտը ժողովուրդին պէտք ու հետ, առաւ իր հոգիին որբութեանց վրայ խորանք՝ իր պատմութեան գերագոյն ամօթին, որ անոր քառորդ դարը կուպրի ծովի մը վերածնաց:

Ու ալեւոր գրագէտը իր գլուխը դարկաւ քարէ քար... Ու երազեց Արարատի՝ շուքին տակ, առա՛նց քարի, առա՛նց շաւանի, գիրի, տա՛ք հողը իր վրան, իր պապերու արեան հանքերուն:

Ան այն ալեւոր գրագէտը, որ իր աչքերը բացաւ այս քամախառն աշխարհին 1883 Դեկտեմբերի 9-ը օրը: Որ իր առաջին կրթութիւնը առաւ Պրոսպարի աղջկային վարժարանէն: Մտաւ Արմաշու գլխաւոր եղբոր հետ 1899 Սեպտեմբերին, Յակոբ Յովհաննէսեան անունով ու թողուց 1900 ին: Որ եղբու ուսուցիչ իր Մեօյեօզ գիշին: Գրեց պատմութեան: Ստորագրեց Գեղ-Ջողիկ, Յետոյ փոխեց Յակոբ Քիւֆէհանի: 1908 ին Պոլիս է, 1911 ին՝ Մալադարու Տորի մը ետք գարձեալ Պոլիս: 1918 ին, Գերման սպայի տարազով, Պուլկուրիս: Յետոյ դարձեալ Պոլիս և փոխուստ Պուլկուրիս՝ 1922 ին: 1924 ին՝ եգիպտոս, երկու տարի ետք՝ կիպրոս և ութ տարի ետք երուսաղէմ, մեր աչքերուն դէմ առ դէմ:

Անպակտ է՛, սիրելի ալեւոր գրագէտ, սիրելի Յակոբ Օշական... այդպէս է՞...:

Բայց ես չըսի թէ դուն քանի՞ քանի՞ տնգամբեր գլուխդ ազատեցիր կոխադանէն. ու թալէաթ վառչուէր, մրգուղ հրէշին ոստիկանութիւնը, արժանապատեւութեան հո՛րց ըրած էր քու ձերբակալութիւնդ:

Գիտեմ: Չըսի: Չըսի չա՛տ բան ...

Այսքանը միայն քու երախտապարտ աշակերտէն, որպէսզի մարդիկ դարձեալ յիշեն քեզ. Հայրենիքը անգորդառնա՛յ

«ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿ»

Մարդը, որուն ծննդեան գարադարձը կը նշենք, մին է ո՛չ միայն մեր՝ այլև, ապահովարար, համայնարհային գրականութեան կոթողական դէմքերէն: Մտքի ու արուեստի աշխարհի հականերէն ու արեւաններէն: Եւ որուն, ինչպէս զինքը աշակերտելու առիթն ու բախտը ունեցողներէն մէկը կ'ըսէր, Նոպէլեան Գրական Մրցանակէն հետոս պահողը փոքր ու անիրաւուն ժողովուրդի մը լեզուով գրելու մեղքն էր անտարակոյս:

Կարծեմ թէ ճշմարտութեան սահմանը անդրանցած է՛նք ըլլար երբ յայտարարեմ թէ Նարեկացիէն առջին, հազարամեակ մը ամբողջ, ո՛չ ոք մեր ճշմտաքանչը գործածած է մ'յնքան ճոխ ու ճկուն կերպով որքան Օշականը: Ու նաեւ ինքնաթիւ ստորագրելին (ուրիշներ իրեն տուած են զարեուլիյն), մեր գրագէտներէն շատերուն քաշիւուած, ոչ մէկուն պիտի պատշաճէր մ'յնքան իրաւամբ՝ որքան Յ. Օշականի:

Ես սակայն տարբեր, ստեղծմէ աւելի խորիմաստ խորագիր մը ուզեցի տալ այս առդերուն, առնուած իր իսկ խօսքերէն, «Համապատկերձի վերջին հատորէն, որ եղական իր հանգամանքով պարծանքն է հայ գրականութեան, Չինք բնորոշելու կանչած բառս մերկացած անշուշտ արեան հօտէն ու երանգէն, բերելով սակայն նոյնքան սրտառուչ վկայութիւնը ինք»:

Քու փառքին, քեզ հասկնա՛յ ու առնէ՛ աճիւններդ. Հալէպի հողէն ու տանի Արարատի՝ փէշերուն ու հօն քու կուշտի՛ պառկեցնէ՛ քու երկու մտերիքներդ ալ աճիւնները, Ահհան Թէքէհանին ու Շահան Պէրպէրեանին:

Ու ես գա՛մ... գա՛մ ձեր երեքին շիրիմաքարին ծունկի՛ ու ե՛ս ալ արցունքով ա՛փ մը հող թափեմ մեր Հայրենիքի հողէն...:

Յոսեփ Թեմուր ձեզի...:

ԻՍԱՀԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ
1983, Քանսակ փափ, Գալիթ.

նայածար մասուցումով իր իտէլիին իրազորման համար զոհուող տիպարին:

Իրաւ գրադէտը: Արդիական, գիտական մեթոտով, բազմ մասնաանդ արուեստագէտ քննադատը: Անգուղական վիպողն ու արձակագիրը: Հայրենաշունչ թատերագիրը: Կարելի է երկարել տակուին Օշականի բազմասեռ (չափաբերեալ կտորները ու ունի թատերական իր գործերուն մէջ) գրականութեան երեսակները պիտակող ընդհանուր սա վերագործները, առանց ամբողջացնելու դէմքը գրական այս հրեկային, որուն լրիւ ճանաչողութիւնը կը տրուի մեզի իր բազմաստոր գործի ընտանութեամբը միայն:

Գիւր ըլլա Զափաղանցուած արտայայտութիւնը՝ ձեր հասակին չափ գիրք գրած ըլլալուն կարծիք ուրիշ ոչ մէկ գրագէտէ աւելի մօտիկը կը կենայ ճշմարտութեան, քան երբ կը գործածուի Օշականի համար: (Իր բազմ նաեւ երկերուն լիակատար ու պարզապէս ցոյցը, գլխաւ պոռոյ պատճառող, կ'երեւի Սիտիւնի այս թիւին 272րդ և 273րդ էջերուն վրայ):

Չունիմ ճանաչողութիւնը իր անձին (պատանութեան իր գաղափարութիւններէն, աւելի ճիշդ՝ գրական վերլուծութեան իր մէկուն պատահաբար — ու գրեթէ ակնայայտ — ներկայ ըլլալու ոչինչով կը խախտէ վերի հաստատութիւնը): Սակայն ճանչցած եմ զինք իր գործերուն մէջէն: Իր յիշատակին ձօնուած հաւաքոյթ մը զիս մղեց իր երկերու ընթերցումին: (Ժամանակ, առանի մտանոգութիւններ նեւաւ պահեցին զիս անոր ամբողջական գործերու պարզագիւղէն): Սկզբնական այդ շրջանին, իր գրութիւններէն ես երբեմն հասկցայ քիչ, երբեմն ոչինչ: Ու աճեցաւ ընթերցման սէրը իմ մէջ, եւ երբ հետագային ճշմարտականքի բ. — Գ. Հատորներու շարունակ մէջ ունեցայ իմ համեմատ բաժինը, ա'լ ճարձի գիրքս՝ եղան անոնք, մօքի կրտսեր (այլ ամենափսմ) գաւակները մեծանուն գրագէտին: (Օշական իր կեանքի վերջին տասնամեակին յղացած ու իրագործած է կոթողական շարքը ճշմարտականքի շարունակ: Ափսոս՝ որ միայն առաջին հատորը կրցաւ տեսնել մահկանացու իր աչքերով: Աւելի

քան երեսնամեակ մը պէտք է անցնէր իր մահէն, որպէսզի շարքը ըլլար ամբողջ):

Իր սերնդակիցները, գրչեղայրները, բարեկամներն ու գործակիցները հաւանաբար շատ աւելի ամուր գիծերով պիտի յաջողին, անձնական շփումէն բխող անփոխարինելի նպաստովը, կենդանագրել Հայ Գրականութեան այս տիտոնին անսովորունելի դէմքը:

Ինծի կը մնայ իր կեանքին կարկառունքը արտահանել բազմազանակ իր գործի նկարագիրներէն, զործեն անցնել ու հասնիլ մարդուն ճանաչումին: Բան մը, որ համբերատար աշխատանք ու կամքի պըրկում պահանջելէ զատ կը կարօտի զոհողութեան, խիւղա համար օրուան հեռազնաց ժամերին կոտորակներ, ու Օշականի էջերէն բաշխուած հիւթն ու անունը բերելու համար մօքիք, երթարկելու համար զայն մայրին մարտողութեան: Պէտք է ընդունիլ թէ բարդ ու զարաւղի է իր ոճը, նախադասութիւնները յաճախ երկիցս ընթերցելու մեզ պարտաւորող:

Ըսուած է թէ մարդ որեւէ բան — ազգ, անհատ, հաւաքականութիւն, վարդապետութիւն, անշունչ իր, երկիր կամ քաղաք — սիրել կարենալու նախապայմանը զայն լաւ ու ամբողջապէս ճանչնալն է: Օշականի պարագային, իրաւունք կու տամ ես ինծի շրջելու այս հաւաստումը, ըսելու համար թէ Օշականի գործը էապէս ու լաւապէս ճանչնալու նախապայմանը աբն է, սիրել հայ գիրն ու գրականութիւնը, անկապտակ բարիքն ու փառքը (անընդունելի՝ որոշ խաւերը, իմ մացական արժէքները ոտնահարող, ուրացող, առնուազն անտեսող սինլքորներէ) հազարամեայ մեր ժողովուրդին:

Օշականի գործը կը նմանի մութ ու թանձրախիտ անտառի մը, ուր քիչնր կը խիղախեն մուսք գործել: Սակայն բաւ է քանի մը քայլ նետել անկէ ներս, ամենաւաւ համար հմայքին մէջը հոն պարզուող գեղահարաշ ու յանկուցիչ տեսարաններուն: Ու չուզենք բաժնուիլ անկէ: Անգամ մը որ սիրենք այդ գործը — և յամառ ու

յարատեւ ընթերցումը կը ստեղծէ այդ սերը — էջերը ինքնաբերաբար կը քալեն մեր առջեւէն . . . :

Բռնորդ տեսլականն ու աբսուրդաւոր մարդոց նման, Օշական ալ պայծար մղեց ժամանակին դէմ: Եւ բռնուն ու ահաւոր տեսակէն, իրարու խառնեց մութ ու լոյս ժամերը օրուան, տալու համար անկիւն ու լաւագոյնը, Մինչեւ որ սիրտը դաւաճանեց իրեն, ու գոյգեց իր անհունարձակ աշխատանքին ծիրը ամփոփել ժամանակ մը իրականութիւն թողնելէն: Ներս, Այնքան երաւել էր գրականութեան հանգէպ տաժած իր սէրը և այնքան պայծառ ու բացառաւոր իր իտէալը, որ նահանջել կու տար մահուան ուրուականին վախն ու մութը իր ժառանգորդներէն:

Գրադպարական ու տեղապաշտ մարդուն համար չկայ տեղի մեծ հարուած, քան խոշընդանները՝ իր մեծ իտէալի իրագործման համբուն վրայ ցցուող, իր երազին նաւելու ճանապարհը իր առջեւ խցող: Վանդակի մէջ արգելափակուած կամ ազատ բայց թուազուրկ թռչունի մը կը նմանի ան. որուն համար ապրիլը կորսնցուցած է քաղցր իր իմաստը, վերածուելու համար տաժանքի մը՝ անհելի ու անկրկիւի: Իրենց խաչի ճամբուն վրայ հալածուածները՝ մարդերէն, մանրէներէն ու ժամանակէն (Օշական հալածուած է այս երեքէն ալ), գերազոյն գծարխներն են մարդկութեան: Անոնցմէ ճշտակաւ ընտրեցաներն են միայն որոնք կրնան չընկճուել չարիքէն, արհամարհել ամէն պարսաւ ու ուրացում, ցանկել բարիքի սերմերը ամէն քայլափոխի, գիտնալով հանդերձ թէ անոնց պատուը բաժինը պիտի ըլլայ թշնամիին, և հերոսավայել կեցուածքով ու ասպետական ոգիով գնել իրենց փառքը երբեմն արեան (անարիւնն ալ նուազ կսկծարեր չէ յաճախ, չսիրտը արիւն կու լայճ քսած չէ մեր ժողովուրդը պարսպ տեղը) նահատակութեան իսկ գինով: Այդ բացառիկներէն, սրտի ալ հսկաններէն (ներուի թող տափակ այս սահմանումը. նոր չէ որ յուսթի մաքի մը և մաքուր սրտի մը գաշակեցութիւնը պիտի արուի մեզ հաստատել նոյն անձին մօտ) մէկն էր Օշական:

Ենորհիւ Օշականի, քննադատութիւնը — չեմ վարանիր դիմքը ճշայ քննադատութեան իշխանը կոչելու, նմանողութեան իշխանի — մեր մէջ բարձրացաւ գրական ուրոյն սեռի մը մակարդակին: Իրմէ առաջ Արփիարեան, Արա. Յարութիւնեան և ուրիշներ իրենց գրութեաններով և նշմարներով չէին կրցած հասնիլ սեռին նաւաճումին: Օշական գրական շրջանեւրու և շարժումներու պարագրիւմով, քննադատութիւնը ընդհանուր յղացքին տակ մշակուած, անհերքու և գործերու թուումին հետ ու մէջ — տեղի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել փոխարէն — մեզի կը բերէ առեւալ շրջանը կերպարող հոգեւ խառնութիւնը: Ի՞նչ օխալ պիտի ըլլար Օշական անունին զուգորդարար մեր նոր սերունդի մօքին մէջ յառնող քննադատի կերպարը բերել առաջին քիծի: Զտարիւն, շարժումայն ընտրեալ զրագեան է ան, քննադատ ըլլալուն հետ և ըլլալէ առաջ:

Անյապ է ուշիմ ընթերցող, Օշական բացառիկ կարողութեամբ մը իւրացուցած է մեր գործողներին համաշխարհային լեզուի վարկը պահած Ֆրանսերէն լեզուն (գծաւորուսոյց լեզուններէն մէկը իբրեւ նկատի առնուած): Հետադային զայն դասուածութեամբ է նաեւ հոս, զայն յաճախակիօրէն գործածելէ ետք իր երկերուն մէջ, երբ հայերէն համապատասխան բառը վերկած է իր հասողութեանէն կամ երբ ասոր հայերէն համազօրը չէ իշած ընթացիկ գործածութեան: Տիրապետած էր նաեւ Գերմաներէն լեզուին:

Օշական այն գրողներէն է, որ գիտէ իր մտածումներն ու զգացումները, յոյզերն ու ապրումները անցնել արուեստի բովէն, անոր գոյովը ջերմացնելով, գունաւորելով զանոնք (բառէն զեղչել իրաւութիւնը սքողելու, առնուազն խաթարելու հակամարտութիւնը): Ան ընդունակ է իր սողերը վայելչօրէն հանդերձելու արուեստին ռսկհնու ու կախարդահիւս պատմութեանովը:

Մեծ մարդերը — ինչպէս նաեւ մեծ, նշանակալից, մարդկային պատմութեան մէջ անկիւնադարձ կազմող եղելութիւնները — նման են ճոխ ս խոր սակեանս

քերու։ Որքան ալ պեղուին՝ չեն սպառեր։ Բոլոր դարերու մեծ մասնողները, իմաստասէրները, տեսարանները ունին իրենց խօսքը այդ մարդոց կամ պատահաններուն մասին։ Ու բոլոր այդ խօսքերուն մէջ լայն է տեղը նորին ու անօղորին։ Խօսքը մասնաւորեալով մեր ժողովուրդին, կէս ատենակը կ'անցնին երկերը, մենա-գրութիւնները՝ ձեռնուած նարեկացիի, կամ իսասի, Մեսրոպ-Մայսոսի, Վարդանի անձին ու յիշատակին։ Տարբեր մասեցումներով, վերլուծման իւրաքանչիւր հաշիւով մեզի հասած այդ գործերուն մէջ բացակայ է գրեթէ կրկնութիւնը։ Աներկեան որ Օշական ալ ունի բարձրագույն իր արժանի մեծերու այս պանթէոնին մէջ։ Դեռ շատ պիտի խօսուի ու գրուի իր մասին։ Հակառակ պնդողը որք է արուեստի զգայարանքէն։ Դարերու խորէն՝ անոր յիշատակը պիտի փայլի աւելի ջիւղ ու պայծառ։ Անոր պատգամը — դժուար է ընդունելի պատգամադուրկ մտքի տիտան մը — պիտի հնչէ աւելի հզօր ու ազդու։ Բայտ՝ որ հայ գրականութեան խնայաւեցու մտքի այս հսկան, երբ իր սերունդակիցներէն շատեր քալեցին կարմիր մահուան։ Այլապէս պիտի չունենայինք շարքը ճշմարտականներուն, սերկէ մասնացուէր մեզի խառնուիկ պատկերա-կանդէսը մեր բարձրուն, անձերու և պատահաններու յարակցութենէն վերերբաւած։ Երկերուն ետին կեցող ու անոնց հոգեյառակ ծառայող կենանքն է որ կը գտնենք հոն, բարբառուն ու թրթռադին, աշխոյժ զարկերակը՝ ցեղին հաւաքական ապրումներուն, առողջ սքեկաշունթեան։

Օշական մէկն է երանելիներու այն փառանդէն, որուն անձին ու գործին՝ մանկանարթ ու արագազանք ժամանակը չի կրնար բերել իր փոշին ու ժանգը։ Ճիշտուն ասորի ետք մարդիկ պիտի հասկընան — կամ պիտի կարդան — զիս՝ կրկնած է յաճախ, իր ճիշդն ու վաստա-

կին գէժ ուս թօթուող զբանգէտաններուն։ Ու չէր սխալած, ինչպէս չեն կրնար սխալիլ մտքի այդօրինակ պայծառութեամբ ու յատկատեսութեամբ (և կամ յայտնատեսութեամբ) օժտուած անձերը։ Այսօր, հայրենաշնակ մեր հարազատները զինքը առաջնորդած են արդէն արժանաւայել իր պատուանդանին, զինք դաւանելով մեծոգոյն արձակագիրը արդի մեր գրականութեան, ինչպէս Վ. Թէքէեանը՝ մեծագոյն քերթողը անոր։

Օշականի ծննդեան դարադարձի այս առիթով երբ կը մղուիմ քանի մը խօսք յանձնել թուղթին, նպատակս է իր զնալուն անձէն մեր գրականութեան կտակաւում մնալուն գործին հրաւիրել ժողովրդից մեր հասարակութեան։ Ուրովհետեւ Օշականի գործը ամբախաբիտ է ու հսկայադէզ, կուրծք տալու շափ վատչուէր մարդերու ու ապերախ դարերու հարեւաններուն աւ փաթորիկներուն։

Յոգեկրկնական այս հանգրուանին, մեր մաղթանքը թող ըլլայ որ Տէրը Հայ Գրականութեան օրհնութեան հոգեւորմշակ այգին օժտէ նոր ու նուիրեալ մշակներով, որպէսզի անոնք Օշականեան սիրով, խանդով ու մանաւանդ կիրով ընեն առատ ու ատոք բերքերը անոր, ճշկի տեղ երեսուն, վաթսուն և հարիւր, ու տան արդիւնք պատուաբեր ու պատկառելի՝ ճիշմանակի հնձոցն։

Մեր սրտադին իղձն ու մաղթանքն է նաեւ — աւելի ճիշդ՝ պահանջը — որ ճշմարտականներ իր իրաւական շարքին նման, մեծամամբառ գրադէտին մահէն 36 Ժամերի ետք տակաւին անտիպ մնացած դործերն ալ — որոնց տեղը աննշան չէ իր պատկառելի վաստակին մէջ — առաջ դան լոյսին, ի շահ և յօգուտ հայ գրասէր հասարակութեան, որուն նօսքացումը արտի ճիշմանով միայն պէտք է դիմաւորուի ամէն սրտացու հայորդի։

Գ. ՃԱՐՏԱՐ